

DR. JOSEF PEKAŘ:

ČECHOVÉ * * *

JAKO

APOŠTOLÉ BARBARSTVÍ.

VĚNOVÁNO THEODORU MOMMSENOVI.

»... SEID HART! VERNUNFT NIMMT DER
SCHÄDEL DER ČECHEN NICHT AN, ABER FÜR
SCHLÄGE IST AUCH ER ZUGÄNGLICH!«

»... UND NUN SIND DIE APOSTEL DER
BARBARISIERUNG AM WERKE, DIE DEUTSCHE
ARBEIT EINES HALBEN JAHRTAUSENDS IN DEM
ABGRUNDE IHRER UNCULTUR ZU BEGRABEN...«

THEODOR MOMMSEN,

AN DIE DEUTSCHEN IN ÖSTERREICH, V »NEUE
FREIE PRESSE«, 31. ŘÍJNA 1897.

PRAHA.

BURSÍK & KOHOUT

NAKLADATELÉ.

Krf

„Erzählen möcht' ich heut den deutschen Herzen
In Donnersängen grollend und gedämpft,
Wie hier ein Volk, ein herrliches, mit Schmerzen,
Wie keines sonst für Licht und Lenz gekämpft.

O — — — Deutschland — — — — —

Du nennst die alte Heimath der Hussiten,
Du nennst das arme Böhmen siech und todt!

Ob todt dies Volk — die Zukunft wird es lehren,
Die uns wie Morgendäm'm'ung überschwebt . . .
Doch das erkenn: Dass, was wir bestens ehren,
Aus diesem Volk unsterblich in uns lebt.“

Alfred Meissner, Žižka (vyd. z r. 1846).

Hrozný list Mommsenův roste znenáhla ve svém významu i v naší národní společnosti. Nedůvěra a resignace z počátku tlumily rozhořčení — jedni nechtěli uvěřiti, že list v „Neue Freie Presse“ je vskutku projevem staříckého učence, druzí, jichž je velká většina, čtli jej s trpkým klidem těch, kteří zvykli od let čísti v projevech německé veřejnosti o našem národě věci podobné, kteří se naučili se nerozčilovati a neprotestovati. Ale když polská žurnalistika ujala se obrany a počala odpovídati Mommsenovi tak, jak bylo přiměřeno významu osoby a věci, přeneslo se trochu toho zápalu i v mdlobu našeho života, otupeného surovým bojem. Mommsen listu nezapřel, a okolnost, že jej psal historik, historik světového jména, rozhodovala nejvíce. Mohli jsme zajisté ignorovati s opovržením všechny výroky o naší inferioritě, o našem barbarství, hrdi na své dějiny, jež nedovolují nikomu dotknouti se urážlivě naší kulturní schopnosti a práce, přesvědčení, že nikdo, kdo zná dějiny, nemůže jich opakovati! A nyní je to dějepisec, jeden z největších dějepisců doby přítomné, jenž je pronásí hrdě a hněvivě, jenž je nám vrhá v tvář způsobem, jehož nízkost měli jsme dosud za hodnou jediné odpovědi: politování nebo opovržení. Neváhám to říci — možno jest to jen tím, že slavný dějezpytec nemá tušení o naší minulosti, o našem významu dějinném. Bylo by lze k poučení jeho napsati odpověď, jež by se chvěla rozhořčením a drtila důkazy, jež by byla nejen výmluvnou apologií malého národa, hájícího si tu po vic jak

tisíc let uprostřed hrozně přesily cizího živlu holý život a vykonavšího při tom přece velikou práci kulturní, ale jež by byla zároveň oslavou jeho velkých snah a velkého utrpení. K tomu nepovažují se ani za povolána ani za dostatečna — ale máme-li již v energické básni Sovově odpověď, kterou se může brániti kterýkoliv národ barbarský, máme-li ve výmluvném „Otevřeném listu“ Balzerově obranu, jež psána je jménem západních Slovanů a slovanské kultury vůbec, chci v následujícím obrátiti pozornost k několika zvlášť důležitým momentům, jež mohou býti hlavními body odpovědi specificky české.

I.

„Es ist boh zeyt, das wir auch einn mal ernstlich und mit warheyt der Behemen sach furnehmen, sie mit uns und uns mit yhnen zuvoreynigen, das ein mal auffhoren die grewlichen lesterung, hass und neyd auff beyder seyten . . .“

M. Luther, An den christl. Adel deutscher Nation, I. P. 1520.

Největší slávou německých dějin je Lutherova reformace. Velikost její odolala netoliko modernímu dějepiscectví, jehož pronikavá analýza zničila tak mnohý mythus, seslabila tak mnohou zásluhu, — ona vyrostla spíše ve stínu jeho. Pravím ve stínu jeho, neboť zdá se mi, že ostří dějezpytu nedotklo se dějin německé reformace po zásluze (u nás je tomu naopak: kritická horlivost některých německých historiků neviděla by nejraději v Husovi víc, než pouhého opisovače Wiclefova), že tu historická kritika leckde činila ústupky silicímu nacionalismu. Jest to zřejmo zejména v otázce poměru lutherství k husitismu. Betzold, jenž napsal nejlepší dějiny reformace, učil se česky, poněvadž měl za nezbytné seznámiti se dokonale s reformací českou — pozdější dějepisci německé reformace zmiňují se o vlivu husitství na Luthera nedbale nebo nic, jako na př. populární Lamprecht, jemuž i berlínský profesor Lenz vytkl, že píše německé dějiny, jako by byli bývali Němci na světě sami. Zajímavé je zajisté, že v ku podivu rozsáhlé historické literatuře německé nemáme monografie o poměru lutherství k husitství. Přední část svaté římské říše, první její kurfiřtství, mělo přece sto let před Lutherem reformaci zcela obdobnou, v těle katolické Germanie a proti ní uhájil si v hrozném zápase kacířský stát českého národa svou nezávislost náboženskou! Mohlo-li to býti beze všeho nebo takřka beze všeho významu pro pozdější reformaci Lutherovu, jak by se zdálo z německé historiografie?

Dvě práce v domácí literatuře historické *) obírají se podstatnou částí této otázky, a resultáty jejich chci uvéstí především.

* * *

Lutherovi, jako všemu křesťanstvu, jsou Hus a Čechové zpočátku kacíři, nepřáteli božími, lidem zaslepeným, bídným a ubohým, lidem srdce pýchy plného, a jméno „Čech“ je dle něho Němcům přezdívkou člověka plného démonů. Náзор ten hluboce zakořeněný v myslí západu od sta let, utvrzený nenávisťí národní a vzpomínkou na hanebné porážky říšských německých vojsk a na loupežná tažení Husitů v zemích německých, převládá u Luthera, i když se byl dostal v své při s církví tam, kde byl před sto léty Hus, ano když již byl pokročil dále. Výtka českého kacířství byla hanou snad nejléžší v době jeho, a jí také jako hlavní zbraně užili obránci katolické církve v zápasu svém s Lutherem. V sporu o odpustcích r. 1518 pravi Dr. Eck o thesích Lutherových, že oplývají českým jedem, že páchnou po česku, Luthera nazývá Čechem a heretikem a vytýká mu rozhořčeně, že rozdmýchává staré popely, Husův a Jeronymův . . . Výčitka tato znepokojuje Luthera nejvíce, jej děsí hrozné společenství s proklatým jménem Čechů, ale v úzkostech a zmatku této doby vnitřního zápasu nemůže přece nepoznávati, že je oprávněná, že jeho popírání primátu papežského iure divino je jen opakováním Husa. Nejpatrněji vystupuje tento houževnatý boj mezi starým a novým názorem u Luthera na disputaci lipské v červenci r. 1519. Tu šlo především o primát, a tu Eck hned z počátku neopominul užiti zbraně, jež měla Luthera raniti nejvíce: Čechové, poznamenal kousavě, budou se velice radovati, že se Luther jich zastává! Luther uražen protestoval: toto obvinění nechť odpustí Eckovi Bůh, a prosil svého protivníka znovu a znovu, aby naň nevaloval takovou hanbu, liče jej jako Čecha. Ale ještě téhož dne (5. července) musil se odvážiti dále, musil přiznati se aspoň částečně k českému reformátoru — prohlásil, že nechce sice hájiti českého schismatu, ale že některé články Husovy jsou zcela křesťanské!

To bylo smělé slovo, jež v shromáždění způsobilo největší pohnutí. Vévoda Saský Jiří, disputaci přítomný, po matce vnuk krále Jiřího z Poděbrad, odlehčil svému hněvu nad odvahou prudkého mnicha hlasitým zaklením. Eck byl dohnal soupeře obratně tam, kde jej míti chtěl — hájení článků Husových, odsouzených slavně koncilem Kostnickým, bylo přece zřejmé kacířství. Luther neměl ještě odvahy popírati neomylnost koncilu, ale přes to se, ač zmaten a zaražen, svého názoru o některých člancích Husových

*) Mým pojednání prof. Golla v Časopisu Českého Musea 1880, „Jak soudil Luther o Husovi“ a článku Čihulův v Českém Časopise Historickém 1897, „M. Luther a Čechové podobojí“. Srv. i Jahrbuch für Gesch. des Protestantismus in Oesterreich, 1895.

nevzdal. Také o Čechách vyslovil se již mnohem smířlivěji, pravě, že posavadní boj proti nim byl veden pochybeně a nešťastně, že byli přemáháni jen odsuzováním a žalobami. Čechové jsou přece také lidé, a dali by se smírným způsobem získati. Tak disputace lipská byla v podstatě bojem o Husa a o Čechy — Luther se však ještě k Čechům nepřihlásil!

Měsíc po disputaci výtka českého kacířství neleká Luthera tou měrou jako dříve. Protivníci jeho roznášejí ji sice horlivěji a horlivěji, piší kurfiřtu Saskému, že jeho sousedé, čeští kacíři, radují se z vystupování Lutherova a modlí se za něho veřejně a rozšiřují pověsti o českém původu Lutherově, jenž počíná si, jakoby byl „biskupem a heresiarchou v Praze.“ Luther odpovídá klidně, že málo dbá toho, že patronem Čechů jej prohlašují; líbí-li se, mohou jej třeba Turkem zváti! Slouti Turkem bylo tedy přece ještě větší potupou, než býti Čechem.

* * *

Disputaci lipské bylo přítomno i několik Čechů. Jeden z nich, Jakub varhaník, měl rozmluvu s Lutherem. Vrátiv se z Lipska, oznámil doma, že Luther by rád četl spisy Jana Husi, „apoštola Čechů“. Ještě v červenci poslal Václav Rožďalovský, probošt velké koleje Karlovy, Lutherovi traktát Husův „o církvi“, a v listu, jimž projevoval radost nad úspěchem Lutherovým v disputaci v Lipsku („milá, příjemná, rozkoše plná“ byla zpráva o tom), pronesl i významnou větu: „Čím byl kdysi Jan Hus v Čechách, tím jsi ty, Martine, v Sasku. Bdi a bojuj v Pánu a neklesej na mysl, uslyšíš-li, že jsi heretik a že jsi exkommunikován...“ V prosinci (1519) četl Luther konečně Husův spis „de ecclesia“, a byl-li se dosud štilil v plaché bázni kacíře, napsal nyní, udiven a zdrcen, památná slova: „Nevěda, dosud všemu jsem učil a zastával, co bylo Jana Husa... Zkrátka všichni jsme Husité nevědouce, konečně i Pavel a Augustin do slova jsou Husité. Trnu podivením a hrůzou a nevím, co si mysliti, vidím-li tak hrozné soudy boží mezi lidmi, že nejpatrnější evangelická pravda více než sto let veřejně je upálena a za prokletou držána, a nesmí se to vyznatil Běda této zemi...“

Od této chvíle pozorujeme důležitý obrat u Luthera, nejen v poměru jeho k Čechům, ale i v poměru k církvi. Nyní vyznává Luther otevřeně, „před tváří nebes a země“, ony články Husovy, jež v Lipště byl nazval křesťanskými, a odsoudil-li je sbor Kostnický, pak je to „conciliabulum satanae“. V Husově spisu našel Luther vskutku bezmála všechno, co mu tou dobou plnilo mysl a duši, a ve svém komentáři k žalmům neváhal v dodatku o církvi skoro doslovně opakovati myšlenky traktátu Husova, formulovati na základě jeho poprvé své učení o duchovní povaze církve. Čechů

dosud nechválí, ale doporučuje přijímání pod obojí způsobou, ujímá se jich, chtěje ještě prostředkovati mezi nimi a církví. Když hned na to po těžkých bojích duševních smítuje se s myšlénkou úplného odvrácení se od církve, když radostný ohlas, jež budi jeho vystupování v německém národě, dodává mu odvahy, přes to, že anathema církve vznáší se již nad hlavou jeho, pronáší smělý výrok, že nebude-li učení jeho vyvráceno písmem nebo rozumem, musí se Německo státi druhými Čechami . . . Připouští již, že Čechové jsou lepšími křesťany než „my“, blažené Řecko, praví, blažené Čechy a blažení všichni, kdo se od církve odtrhli! A ve svém slavném spisu programovém „Křesťanské šlechtě německého národa“, jež působí jako revoluční manifest, věnuje celý odstavec české otázce a tam hned na počátku dospívá k vyzvání, v němž vrcholí konečně obrát v jeho stanovisku k nenáviděnému národu: „Je nejvyšší čas, abychom se až vážně a opravdově ujali věci Čechů, sebe s nimi a je s námi sjednotili, aby jednou konečně přestala ohavná tupení, záští a závist na obou stranách . . .“ Luther již předsudek národní překonal úplně, Římané, nikoliv Čechové, jsou mu kacíři, Hus je mu mučedníkem, a všechny články jeho jsou spravedlivé. V létě r. 1520, když již byl stížen klatbou církevní, vyznává nepokrytě, že Hus byl „drahý, veleosvícený muž“ a že, ač tyrané kostniční jeho popel do Rýna rozmetali, aby ani nejmenší památky nezbylo po pravdě, že pravda tato přece po stu letech vstává z mrtvých, aby ozřejmelo před světem, že „věci Husovy byly věci boží“. Luther je odtud s Husem za jedno, Hus je mu sv. Janem, process jeho s církví římskou je takřka obnovenou pti Husovou, vítězství Lutherovo vítězstvím Husovým ve velké části křesťanského světa!

* * *

A jako učení tak i osud Husův tane Lutherovi živě na mysli. Byl strhal za sebou všechny mosty, Řím stihl jej kletbou, císař kázal páliť jeho spisy, na kurfiřta se působilo, aby proti němu vystoupil — jak nechápati tu význam teskných výkladů jeho v dopise z prosince r. 1520 o bídě císaře Sigmunda, která na něho přišla pro zahubení Jana Husi: císaři nic se potom nedařilo, zemřel bez mužského potomstva, syn dcery jeho Ladislav zahynul a v jedné generaci zaniklo jméno jeho . . . Obavy do budoucnosti obrátily mysl i jinak na Čechy: Čechy mu mohly v nebezpečí býti vždy útočištěm, a jako vyskytl se u protivníků, tak jednou setkáváme se i u Lutthera s úmyslem, uchýliti se, bude-li třeba, do Čech. S myšlénkami na Čechy vznikaly i vzpomínky na českou revoluci — Luther se obával podobné bouře v Němcích, Hutten slavil Sickingena jako druhého Žižku.

Taková byla situace před slyšením Lutherovým ve Wormsu v dubnu r. 1521. Historie tohoto slyšení připomíná v celku způsob

processu Husova v Kostnici — byl to v podstatě nový process kostnický, v němž šlo takřka víc o Husa než o Luthera. Římský acht, jenž byl na Luthera uvalen, motivován byl tím, že obnovil kacírstva svatými koncilií odsouzená, že hájil při svátosti oltární zvyky a obyčeje proklatých Čechů, že potupil svatý sbor kostnický, všemu národu německému k hanbě a zmenšení, že tupil předky německého národa, císaře Sigmunda a knížata svaté římské říše a opovážil se je nazvati apoštoly ďáblivými a antikristy, protože českého kacíře Jana Husa k spálení byli odsoudili . . .

* * *

Nechci vším tím říci, že by bez Husa nebylo Luthera. Husitismus byl naopak zpočátku překážkou Lutherovi, ale později přece byl mu částečným pramenem a brzo zajisté i oporou, posílením a popudem. Neboť Luther měl v díle Husově příklad reformace již provedené a se uhájivší, za hranicí českosaskou, nedaleko jeho kláštera žil národ, jenž se byl vzepřel autoritě nejen Říma, ale všeho křesťanského světa a jenž byl také svého stanoviska a své vůle proti celému tomu světu uhájil! Zdalíž nebylo vše to s to, aby v Lutherovi ozvala se odvaha nelekati se Husa napodobiti, zejména když poměry byly tak příznivé, když hluboký úpadek hierarchie hnal na všech stranách vzdělance i massy v náručí opposice, když reformace ohlašovala se současně i na jiném místě, když poměry kulturní a sociální vůbec byly zralé pro revoluci? Hus počal své dílo v době mnohem nepříznivější, Hus zemřel pro ně na hranici, a národ jeho musil proudy krve, ztrátou tisícových statků a životů zaplatiti svou nadšenou odvahou! Všeho toho reformace Lutherova nepoznala — víc shora než zdola prováděna, přijímána knížaty, jejichž neposledním zřetelem byla konfiskace rozsáhlého majetku církevního, liší se i v tom daleko od reformace české, jejíž poctivý fanatismus po zisku netoužil! Nechci však zmenšovati význam díla Lutherova na prospěch reformace Husovy — vše zajisté lze odůvodniti a vyložiti — mně stačí faktum, že my jsme sto let dříve byli tam, kam Němce přivedl Luther, že po stu letech uznána byla hlavními nepřátely národa Husova věc jeho za svatou a spravedlivou . . .

A vzpomeňme nyní všeho toho, co se dalo od počátku 15. století proti reformačním snahám českého národa právě od Němců, vzpomeňme jejich opposice na universitě, jejich přičinění v Kostnici, věznění a upálení Husova a Jeronymova, vzpomeňme křížových vojsk německých se vsí tou neskonalou bídou, již nesla na zemi českou, vzpomeňme potupy, již tisíckrát proklaté jméno českých kacírů stíženo bylo na západě . . . Tak počala se ona Mommisenem slavená německá kulturní práce celého půltisíci-

letí . . . Byli jsme to my, kteří jsme byli apoštoly barbarství?

* * *

Šest set let před vystoupením Husovým počala se činnost francko-německé říše a německého kléru mezi západními Slovany, činnost, jež zve se kulturní. Přicházeli němečtí missionáři mezi slovanský lid, neznajíce nebo špatně znajíce jazyk jeho. Za nimi přicházela německá vojska a německá hrabata; požehnání křesťanské kultury mělo býti provázeno požehnáním závislosti politické, darem poddanství. Kníže Moravanů Rostislav prohlédl úmysl i nebezpečí: vyžádal si z řeckoslovanského východu pro národ svůj apoštoly Řeky, znalé slovanského jazyka. Tak přišli ze země, vůči níž byl, c. vzdělání se týče, francký západ zemí barbarskou, na Moravu vtrhli Solunští, přinášejíce kulturu nezištnou a velikou. Přinesli západním Slovanům neocenitelný dar slovanského písma, jali se překládati do slovanského jazyka knihy bohoslužebné a knihy písma svatého, tvořili, obří snažením a zásluhami, slovanskému národu jazyk spisovný a literaturu. „Od toho dne,“ dří Methodova legenda, „začalo velmi růsti učení boží a duchovní množiti se ve všech něstech a pohané věřiti v pravého Boha a Moravská země šířiti se počala na všechny strany a nepřátely svoje porážeti s prospěchem . . .“

Sklonili snad němečtí šířitelé kultury hlavu v obdivu před velikým dílem, jehož se jim nepodařilo dosíci? Kdo by neznal odpovědi! Zloba bavorského episkopátu, jehož kulturní snahy byly nolou panovačnosti a hrabivosti, dovedla to tam, že arcibiskup Method, jenž byl římským papežem arcibiskupem ordinován a stvrzen, byl jat, zavezen do Němec a vsazen do vězení. Tenkráté již — tisíc let před výkvěty raffinované, přežralé kultury z konce století, tisíc let před slavným Nietzsche-Mommsenovým: „Seid hart!“ — jeden z německých biskupů, Hermanrich Pasovský, rozezlen, že nemůže v diecési někdy své, nyní Methodově, šířiti štěstí a požehnání kultury, napráhl na šedivou hlavu Methodovu jezdecký bič..!

A nyní nepotřebuji, než pokračovati citátem z krásného líčení duchaplného francouzského Jesuity.*) „Přítomní sotva stačili zameziti takové barbarství. Bylo uprostřed zimy. Bez milosrdenství pro jeho stáří — Method v oné době nemohl míti méně než šedesát let — zanechali ho ve vězení, všem větrům otevřeném, snad ve vrchním patře některé nedobře uzavřené věže, jako později Čecha Jana Husa. Vzpomínám si aspoň, když jsem, vystoupiv na starou věž Gottliebenskou, do dnes tak divokou v pouzdře tmavého brečťanu,

*) A. Lapôtre S. J. L'Europe et le Saint-Siège à l'époque carolingienne. I. Paříž 1895. Poslední větu (d'avoir tenter d'arracher les Slaves à la domination germanique) jsem změnil. Překlad citovaného místa podal prof. Pastrnek v Čes. Čas. Hist., 1897, str. 3.

ocel se tváří v tvář před onou hroznou dřevěnou klecí, v níž již uzavřen veleslavný mistr Pražský, tu mysl má, nezapomínajíc ovšem rozdílu osob a příčin, nesla se neodolatelně zpět do dob Hermanricha Pasovského. Otevřeným obloukem pátral můj zrak, na druhém břehu širokého Rýna, po neznámém koutě švábském, kde ve větře a sněhu Method tak hrozně pykal za zločin, že se pokusil Slovanům přinésti vzdělání, křesťanství, kulturu . . .

* * *

Táži se znovu: Byli jsme to my, kteří jsme byli apoštoly barbarství? Ta dvě vězení v jižním Německu budou na věky svědky pravdy . . .

II.

„Semper igitur praeclare de gente Bohemica
sensi, et gratitudinem nos ei debere iudico propterea,
quod fontes doctrinae purioris nobis monstravit . . .“
Filip Melanchton radě města Litoměřic, v červenci
l. P. 1553.

Reformace Lutherova způsobila zázrak shody česko-německé. První šlechtetné vyzvání Lutherovo, aby Němci dohodli se s Čechy a konec učinili vzájemné nenávisti, narazilo ještě na odpor — Františkán Tomáš Murner připomenul, odpovídaje Lutherovi, ukrutnosti Žižkovy a Husitů, kteří zbožné německé konšely pražské s oken radnice metali, padající na ostěpy chytali a nad to slavné učení Pražské v zkázu uvrhli. S těmi, tázal se, mají býti Němci za jedno? Snad za to, že jim Čechové denně „teutsche Hund“, po česku „niemetz piesska“, spílají? Ale stanovisko toto ovšem nemohlo již míti vlivu na Luthera, jenž v Česích viděl své předchůdce a spojence, jenž pokládal za svou povinnost odčinití těžkou křivdu, jež po sto let Čechům se dala, a jméno hanobené rehabilitovati. V poslání stavům českým z roku 1522 praví sám, že kdysi byl také nepřítelem jména českého, ale potom že se stal zastavatelem odporu českého proti Římu, takže nenávisť proti jménu českému, která ve světě jest, přejal na svá bedra úplněji, než kterýkoliv z Čechů samých. „V pravdě — já a všichni moji chceme Jana Husa, svatého mučenníka Kristova, se zastávati, a kdyby Bůh dopustil, že by celé Čechy učení jeho zapíraly, má on přece našim býti . . .“

A jako Luther, tak, ba ještě více, netajil se svými sympatiemi pro Čechy mladý učený přítel jeho, praeceptor Germaniae, Filip Melanchton. V listech Melanchtonových k českým přátelům jeho setkáváme se na nejednom místě s projevy obdivu a hluboké úcty k národu, jenž „statečností svou v obraně pravé víry stkvělými příklady byl osvědčil.“ „Vždycky jsem miloval národ

český, neboť jsem shledal u něho zvláštní důstojnost a vytrvalost povahy, a ještě více zamiloval jsem si jej pro stkvělé nadání některých, kteří písemnictvím mnozí zdoby vlasti," píše jednou, a jindy zmiňuje se o staré slávě národa českého a proslavené statečnosti předků jeho, o jich smyslu pro spravedlnost a kázeň a jindy opět píše o svém ohromném obdivu k městu Praze, jež za největších temnot. v nichž pohrouženo bylo všechno křesťanstvo, odvážilo se vyznávat i zastávat učení čistší. „Vždycky jsem proto smýšlel přeslavně o národě českém a mám za to, že jsme mu vděčností povinni, protože nám ukázal prameny nauky čistší...“ V přání a prosbu k Bohu, „aby církev vaše, v nichž světlo evangelia zářiti počalo, a naše jedno byly v Bohu,“ vrcholí nejednou vroucí projevy jeho, v totéž přání, jehož brzké splnění předpověděl r. 1522 i Luther, právě, že Češi a Němci skrze evangelium budou jedna mysl a jedno jméno!*)

Přirozeno, že obrat v Němcích způsobil i obrat v Čechách, a znamenitý vrstevník Lutherův v Čechách, Bartoš Pražský, jenž v kronice své zůstavil nám výrazný obraz své doby, neopomenul doličiti podrobněji význam jeho. Chválí Luthera, „že v těch okolních krajinách německých národ ten, od dávných časů Čechům a Moravanům zlostný a nepřiznivý, s pomocí boží obrátil a skrze to okolní Němce, Čechy a Moravany z daru božího v přízeň a v milost uvedl beze všech nesnází, kdežto dříve taková nenávisť Němcův k Čechům a k Moravanům bývala, že jim těžko bývalo o samém jménu jich slyšeti... A takového divu jako Luther ani Bernášek (Bernard), ani Augustín, ani Dominik, ani Jeroným, ani Bonaventura, ani Franěk, ani Beneš, ani Tomek z Aquiny se všemi jinými mnichy a biskupy i jiné povahy lidmi od papeže zasvěcenými neučinili...“

* * *

Rostoucí sympatie k Němcům a vroucí úcta k reformátoru wittenberskému byly ovšem vděčnou půdou pro šíření se luteranismu, jenž si v Čechách zejména v prvních letech po vystoupení Lutherově získal mezi horlivějšími pod obojí mnoho vyznavačů. Také Jednota Bratrská — zásady, život i činnost Jednoty zasluhovaly by vlastně ve výkladu naší práce kulturní zvláštní kapitolu — podlehla na nějakou dobu kouzlu slávy díla Lutherova, a v přátelských, srdečných jednáních s Lutherem, jenž netajil se obdivem k prostým následovníkům Kristovým, kteří samostatně a dávno před ním dokázali „veliký, neslýchaný div“, že odvrhše učení lidská, dbali jen zákona božího, jala se akkomodovati své učení k zásadám luteránským. I když později nastala v Jednotě reakce proti snahám po spojení s Luterány, neopomenuli Bratři v předmluvě

*) Srv. Corpus reformationum, III. VI—IX, čís. 1758. 2019, 4158, 4625. 4912, 5422, 5566 a předmluvu Melanctonovu ke „Cantiones evangelicae“ Václava Nicolajda Vodňanského, vydaným ve Wittenberku r. 1554.

k prvnímu německému vydání velkého svého kancionálu (1566), věnované „reformovaným evangelickým křesťanským církvím německého národa“, postaviti vedle „Jana Husa, apoštola, Čechů, stálého svědka a mučenníka božeho,“ Martina Luthera, „proroka německých zemí,“ kterými Bůh byl počal církev obnovovati, z nichž jeden oheň rozkřesal a druhý světlo rozničil, „jež nyní, chvála Bohu, jako světlo sluneční září jasně v celém světě!“ Ač oba hrdinové v rozličných dobách a v rozličném jazyku působili na obnově církve: svedl je přece Bůh v jedno tak, že se viděli oba, milovali se a dali si podivuhodné svědectví pravdy. „A poněvadž tito dva bojovníci boží byli si tak blízcí a takřka ruce si podali, máme i my, jejich potomci, navzájem se milovati, navzájem v rouci společenství a jedno srdce, míti.“

Shoda českoněmecká nepřestávala však jen na vzájemných projevech úcty a sympatií: Když r. 1546 došlo k válce mezi císařem Karlem V. a německými protestanty, a když český král Ferdinand pokusil se přispěti bratru zemskou hotovostí českou — vzepřeli se čeští stavové a sebrali vlastní vojsko, hotovi spojití se proti císaři i králi s kurfiřtem Janem Fridrichem Saským. Porážka Jana Fridricha u Mühlberka byla zároveň katastrofou pro Čechy — v Čechách odpykali někteří životy, města a řada pánů a rytířů svým jméním, všichni těžkou ztrátou na moci a svobodách, Jednota pak bezmála svou existencí za to, že se odvážili povstati raději proti svému králi, než pomáhati k porážce německých souvěrců, za to, že postavili vojsko k podpoře nepřátel svého krále, Čechové na pomoc Němcům . . .

Tak jsme rozuměli kdysi věrnosti k evangeliu . . .

III.

„Respicite gentem, quam inter Europaeas primum respicere dignatus est Christus, ex Antichristianis eam eripiens tenebris, et quae antequam caeterae acciperent illuminationem, sola Antichristianae rabiei sustinuit furorem integro saeculo . . .“

Jan Amos Komenský kancléř Oxenstiernovi, d. d. Lešno,
11. října 1648.

„Zertreten bist du, Volk! Ja, doch wie Trauben
Vom Winzer Tod gekeltert unter Schmerzen,
Dass du dereinst als Feuerwein den Glauben,
Den Rausch der Freiheit tragt in alle Herzen.“

Alfred Meissner, Žižka.

Co nedovedla reformace Husova, to způsobilo veliké vítězství Lutherovo — církev katolická, vzpamatovavši se z prvního zděšení, jala se reorganisovati a reformovati, a obrozena vrhla se v zápas

*) Srv. práci Čihulovu, Poslední Jednota Bratří Českých k Martinu Lutherovi. Věstník král. čes. učené spol. nauk. 1897.

s odbojem, s hrozným odhodláním zvítěziti. Nastala doba děsných válek náboženských, a z Francie a Nizozemí neslo se hnutí na východ, šíříc rozčilení a předtuchu hrůz, jež mají následovati. Konečně země, jež se byla již před dvěma sty léty v obraně evangelia pokryla mrtvolami a troskami, dala signál k velké náboženské válce v říši. K válce náboženské — odboj český byl ovšem zároveň válkou politickou, povstáním proti legitimnímu králi, ale tyto snahy politické vyrostly především ze starého konfliktu protestantské většiny říše proti katolické vládě. Národnostních pohnutek, podivno dost, hnutí nemělo; poprvé (a snad — doufejme! — nikoliv naposled) vystupovaly v českých zemích korunních obě národnosti s imponující jednotou myšlenky za věc společnou, za společný interes kulturní a politický. Shoda národní, silná jednotou náboženskou, šla tak daleko, že Čechové si zvolili králem knížete německého rodu a německého jazyka. Význam události nelze pro hluboký převrat v smýšlení ani dost oceniti — vzpomeňme jen situace před dvěma stoletími, vzpomeňme doby, jejíž divoké heslo znělo: „Proti všem Němcům“, vzpomeňme doby ještě starší, kdy Dalimil psal své protiněmecké verše, plné zápalu patriotického, nebo kdy král Přemysl Otakar II, „vnuk nejušlechtilejšího německého krále z rodu Štaufů“, volal Poláky na pomoc „contra insatiabiles hiatus Teutonicorum“. Německý kníže tedy stal se králem revoltující české říše, zvolen králem v naději, že zápasícímu národu bude oporou vydatná pomoc jeho příbuzných, spojenců a sousedů, že proti němu nemůže se obrátiti zbraň evangelického německého knížete. Co se však stalo? Země, z níž vyšla reformace Lutherova, země, jejíž největší syn byl před sto léty prohlásil všemu světu, že všechnu zášť jeho proti českému jménu byl přejal na sebe a že chce Husa hájiti, i kdyby Čechové ho opustili — zradila nás a spojila se proti nám, proti evangeliu, s císařem!

* * *

Tak jsme podlehlí . . . Kolik vzdělaných Němců ví ještě dnes, co to znamenalo! Heroický zápas statečného Nizozemí za svobodu a víru budí dosud sympatie, obdiv a nadšení vzdělaného světa, a historiografie a poesie — a právě německá historiografie a poesie — velikými díly oslavovala jej ve vděčném holdování. *Victrix causa diis placuit* — kdož by obrátil soucitný pohled k bolestem a hrůzám porážky? A přece tam na východě bojoval malý národ, bojoval podruhé za tutéž věc, za kterou krvácel malý národ na západě. Tomuto ovšem byla údělem radost vítězství, nám tragika záhuby . . . Opakují: kolik německých vzdělanců ví ještě dnes, co to pro nás znamenalo! Ví se ještě, že jsme fakticky ztratili svou samostatnost státní, že byl bez milosrdenství proveden neslýchaný záměr donutiti říši ohromnou většinou protestantskou, obrátiti zemi Husovu ke

katolicismu, že dvě třetiny půdy národní byly konfiskovány, že bylo konfiskováno dvakrát a rozdáváno štědře dobrodruhům všech národností, ví se ještě, že mnohoslibný náš život literární, vědecký a kulturní vůbec byl zničen a zastaven, že nejlepší národa, šlechta duchovní i rodová, rozptýlena byla v cizinu do strastí exilia, že z národa silného, sebevědomého a zámožného zbyla v zemi decimovaná massa sedláků — v zemi hrůz a nevypověditelné bídy, v níž na věžích hlavního města bělely se lebky popravených náčelníků odboje, a v níž rozhodovala smečka hrabivých condottierů, předstírajících hájení zájmů katolické církve a císařského majestátu...? Kdo ze vzdělaných Němců ví ještě dnes o slzách a utrpení národa, jenž byl taktka vyhnán v cizinu, o horoucích modlitbách jeho, jež zůstávaly nevyslyšeny, o neumdlévajících nadějích jeho, jež měly zůstatí nesplněny, o tom bolestném vymírání jeho daleko od vlasti s hroznou perspektivou triumfu nepřítelova, o umírání s jedinou trpkou nadějí zoufajících: *Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor*...? Kdo z Němců ví o tom ještě něco? My však slyšíme dosud přes dálku staletí žaloby a modlitby zničených, duše naše chvěje se dosud velkým odkazem smutku, odkazem této doby... Tenkrát, když Čechové v míru westfálském i od Švédů byli opuštěni, napsal Komenský — jméno to, v Němcích čestně známé, náleži také „apoštolu barbarství“ — kancléři Axelu Oxenstiernovi list, jehož zoufalou prosbu, jehož uchvacující výkřik bolu stačí citovati. aby kdo má srdce, neubráníl se hlubokému pohnutí. „Jménem mnohých to piši a jejich vzdechy pohnut jsa. vrhaje se opět k nohous Tvým a skrze Tebe k nohous nejjasnější královny a celého posvátného rady fídelstva, pro rány Ježíše Krista prosím a zapřísahám Vás, abyste nás pro Krista strádající tak úplně neopouštěli! Shlédněte na národ, na nějž mezi národy evropskými Kristus nejdříve ráčil shlédnouti, vyrvav jej z temnot Antikristových, kterýžto dřívě, než jiní národové přijali osvícení, sám zufívost vzteku Antikristova snášel po celé století... První zajisté nedávno, když byli ustanovili zničití všechny, jednoho po druhém, zachytil útok, takže zkáza jeho ostatním poskytla příležitost obrany... Slyšte nás ubohé, aby i Vás vyslyšel milosrdný Bůh..!“

Byl to poslední výkřik zoufajícího — po dvou létech psal Komenský, „poslední ovčince vrátný“, svůj tklivý „Ksaft umírající matky Jednoty Bratrské“, loučil se umírající s umírajícími, úchvatným manifestem k Bratrům českým a polským, jenž vyzněl v biblické požeňnání národu českému..: „Věřim i já Bohu, že po přejítí vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase vrátí, ó lide český!“ A pro tu naději odkazuje svému národu poklady velké práce a snahy kulturní, zděděné po předcích nebo rozhojnéné přičiněním Jednoty: lásku k pravdě

boží čisté — „tvé to jest dědictví, tobě před jinými národy dané, ó vlasti milá!“ —, českou bibli králickou, snažnost v vzdělávání milého našeho a milostného otcovského jazyka a mládeže lepší, pilnější a zdárnější cvičení Tak umíral tento „apoštol barbarství!“ . . . Za hranicemi bylo odtud mezi emigranty ticho — ticho smrti — jako doma ve vlasti . . . perpetuum silentium . . .

* * *

Ličím-li obsírněji tragický osud, jenž nám byl údělem po katastrofě bělohorské, děje se to s tím úmyslem, aby každému bylo patrné, že my velkému hnutí opravnému, jehož jsme po století byli sami nositeli a obhájci, jsme obětovali všechno, že my jsme proň nasadili a pro ně ztratili svou samostatnost, své životy, své statky hmotné i duševní, krátce vše, co národ má, aby mohl býti a slouti národem . . . My, kteří jsme v Evropě zahájili první mohutné revoluční hnutí duševní, stali jsme se také konečně jeho obětí, my zachytili ránu, namířenou na všecken evangelický svět a vykrváceli se následkem ní úplně, takže bezmála na dvě stě let zmizelo z dějin jméno národa našeho . . . Naše záhuba byla ostatním pobídkou obrany a slibem záchrany, neboť v nás měl vítěz kořist, kterou mohl se spokojiti!

„Berliner Tageblatt“, odpovídaje prof. Balzerovi, jenž napsal, že Slované chtějí ruku v ruce s německým národem, ale jako rovni s rovnými, budovati na mohutné stavbě lidské kultury, podotkl odmítavě, že podmínkou takové společné práce vším právem musí býti, aby Slované v tuto kulturní společnost vložili i stejně veliký kapitál jako Němci! Nuže — nestačí snad kulturní vklad náš? Pochybují aspoň, že by byl německý národ při svém vkladu tolik nasadil a obětoval, jako národ náš . . . Takovými jsme byli apoštolové barbarství, tak strašlivá jest propast naší nevzdělanosti!

Ale nedosti na tom! Hrozná oběť, kterou jsme věci protestantské byli přinesli, je vlastně zřídlem naší bídy nynější, příčinou mocného dnešního postavení Němců v zemích českých a počátkem jejich hegemonie v Rakousku vůbec. Neboť Němci to byli, kteří z naší záhuby těžili nejvíce! Vlast Lutherova, která zrazovala i později českou emigraci jako Švédy, získala odměnou obojí Lužici, nemluvě o kořisti v Čechách, na př. v bohatých sbírkách Rudolfa II. na Hradčanech (těžko tu potlačiti trpkou poznámku), a v Čechách samých provedl ohromný převrat ve prospěch německého živlu vítěz bělohorský, prohlásiv němčinu za rovnoprávnou s češtinou, kdežto dosud byla výhradním jazykem státním čeština. Nová šlechta většinou

německá, již země a jazyk její byly pravidlem cizí, dějiny její odporňy, nastoupila na místo horlivě národní šlechty starých dob, noví němečtí přistěhovalci a nově germanisovaní zúžili české území jazykové taktka na všech stranách, a z národa panujícího stal se v krátce národ podrobený. My — opakují: decimovaný národ sedláků — byli zničeni tak, že mohlo se díti proti nám všechno, že kdyby byl Josef II. přišel o století dřív, nebylo by snad dnes českého národa... Jak se neměly poměry vyvíjeti tak, jak se vskutku vyvinuly? Německý národ byl třicetiletou válkou také ochromen, materiellně i duševně, ale on přece daleko nebyl stížen takovou katastrofou, jako my, on si zachoval všechno, svobodu náboženskou, samostatnost státní, všechny podmínky kulturního rozvoje, ano on si je rozmnožil! My nemohli...! Tak dopracovali se Němci vysokého stupně vzdělání, podivuhodného rozkvětu krásné literatury a vědy... A nyní, nyní přicházejí nejen jejich žurnalističtí námezdníci, ale i heroové jejich vědy, ozdoby a chlouby jejich národa, pyšní vším tím k nám, kteří jsme se byli vykřváceli pro svou a jejich svobodu, a kteří, když jsme chtěli znovu žiti jako národ a hlásiti se k životu, ubíjeni jsme byli právě německou politikou a německou nepřiznání, kteří jsme musili si na nich, „šifitělich kultury“, téžce vybojovati každou střední školu, každou pomůcku kulturního rozvoje — a ukazují na nás s pohrdáním. „Hle, méně cenný národ!“... Nám, nám vrhají po všem tom, co jsme vykonali a vytrpěli výtku v tvář: „Apoštolé barbarství!“...

Můj Bože, lze to pochopiti?

* * *

Lamprecht líčí ve svých „Německých Dějinách“*) na jednom místě krásně počátky duševního hnutí německého: „Heslo o spravedlnosti boží, jako jádru a souhrnu všech programů, již nelzeba se doprošovati, již stačí žádati, letělo od úst k ústům. Drobné stížnosti poplatného sedláka, slzy vyděděných, nenasytné nároky městského proletáře, průmyslová ctižádost tovaryšova, šepotavé prosby žebrákovy, tichá přání vlastencova po vládě vpravdě monarchické, po míru uvnitř a vážnosti na venek — vše to zrcadlilo se, vše to našlo brzo zlánlivě nutné splnění své v jednom velikém slově, ve volání po spravedlnosti boží. Bod byl nalezen, v nějž mohly býti zasazeny všechny páky, v nějž sbíhala se všechna přání, jehož provedení slibovalo blouznivému fanatismu ideál lidského bytí. O boží spravedlnosti mluvili vzdělání i nevzdělání, chudí i bohatí; a již v hornorýnském povstání z r. 1502 znělo heslo shluklé roty: Nic, jedině spravedlnost boží!“

*) Deutsche Geschichte, V, 1, 116.

To bylo počátkem 16. století... Zná dnes, po čtyřech stech letech, spojené, šťastné, veliké Německo, zná národ Goethův a Schillerův ještě pojem spravedlnosti?

* * *

Konče, dovoluji si, vysocectěný pane professore, obrátiti se k Vám přímo. Vy, občan státu, jehož prvý kurfiřt z rodu Hohenzollernského, jediný z knížat německých, v době husitské byl nalezl slova omluvy a smíru pro české kacíře, občan státu, jenž i ve válce třicetileté horlivě se byl ujímal věci naší, a jehož znamenití panovníci pozdější, velký kurfiřt a velký král, ochotně poskytovali útulek českým uprchlíkům, trpícím pro víru (navštivte jednou, prosím, hřbitov rixdorfský u Berlína, ptejte se, kde v Berlíně byla „česká ulice“, česká škola a kostel, ptejte se v berlinské akademii věd po jméně Jablonského, jenž, vnuk Komenského a také apoštol barbarství, byl spoluzakladatelem akademie a prvním řiditelem její třídy filosoficko-historické, od něhož Zinzendorf byl vysvěcen na biskupa, a jenž v den korunovace prvního krále Pruského v Královci měl v Berlíně slavnostní kázání), Vy, syn evangelického faráře (syn katolického národa musí bohužel to připomínati), jste těžce urazil národ, jemuž, by aspoň v protestantském Německu jeho velké tragické dějiny měly zaručovati ne-li úctu, aspoň šetrnost! Dnes nejde ovšem o náboženství, ale o národnost — ale i v tom dal jste se oklamati bezednou, frivolní lži těch, kteří rozhlašují do světa, že v Rakousku jsou Němci utiskováni, i tu nevíte zajisté, že v Čechách český národ nedomohl se dosud úplně rovnoprávnosti s menšinou německou, že na Moravě ohromná většina jeho je dosud pod nadvládou Němců, že v Slezsku jsou poměry jeho ještě neutěšenější, a v Uhrách že pětletího miliónu jeho příslušníků — jako i aspoň dva milióny Němců tamtéž — jsou politicky i kulturně umlčeny, ubity! Vy jste své velké evropské jméno, neznaje našich dějin ani našich poměrů, hodil na váhu proti nám, s brutálním výzvem proti „apoštolům barbarství“, ale připoutav je zároveň k věci nespravedlivé a nemravné, k programu národního útisku, k apoštolátu barbarství v pravém slova smyslu, Vy jste je potřásl! Nikoliv ovšem Vaše velikost jako učence, ale zajisté Vaše velikost jako člověka ztrácí tím v očích všech, kdož si zachovali smysl pro spravedlnost, pro humanitu a — civilisaci vůbec!

* * *

Tyto řádky, psané katolíkem, jenž se postavil cele na stanovisko Vaší historicko-náboženské tradice (na stanovisko, jež se srovnává se stkvělou periodou našich dějin: i mezi námi doma je bo-

lestný rozpor v pojmání minulosti), těchto několik kapitol vytržených ovšem z genetické souvislosti dějinné, kterou všechno lze vyložiti a smířiti, ale přes to hluboce cítěných a hluboce pravdivých radče přijmouti jako odvolání ad melius informandum!

Dr. Josef Pekař,
docent rakouských dějin na české universitě.

